

Dušan JAKŠIĆ¹

Centar za pravnu pomoć, Beograd

Dragomir DAVIDOVIĆ

Klinika za psihijatrijske bolesti „Dr Laza Lazarević”, Beograd

RAZVOJ KAZNENOG SISTEMA U KRIVIČNOM PRAVU SRBIJE

Kontinuirani razvoj kaznenog sistema u Srbiji ogleda se u bitnim promenama krivičnog zakonodavstva. Najvažniji pravni spomenik srednjevekovne Srbije, „Dušanov zakonik”, karakterisale su surove smrtno i telesne kazne, preuzete iz vizantijskog prava. Za vreme turske vladavine prestaje upotreba Dušanovog zakonika, a početkom Prvog srpskog ustanka započinje se sa donošenjem pojedinačnih pravnih propisa. Kazneni zakonik za Kneževinu Srbiju iz 1860. godine, uvodi kao novinu postojanje glavne i sporedne kazne, među kojima je bitno napomenuti nekoliko vrsta lišavanja slobode. Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije usvojen 1929. godine, predvideo je i druge vrste sankcija osim kazne. Glavno obeležje Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije je trajno ukidanje telesnih kazni. Novo državno uređenje nakon Drugog svetskog rata usvojilo je nove krivične zakonike i nove oblike kažnjavanja, koji će od Novela 1959. godine pa sve do raspada SFRJ biti nepromenjene. Savremeno krivično zakonodavstvo Republike Srbije odlikuje se ukidanjem smrtno kazne, kazne konfiskovanja imovine i uvođenjem novih kazni, koje treba da posluže kao alternativne, umesto kraćih kazni zatvora. Srbija je sve vreme svoje državnosti, od srednjeg veka, pa sve do danas imala kontinuitet razvoja kaznenog sistema paralelno sa njegovim razvojem, pre svega u Evropi.

Ključne reči: kazne, krivični zakonik, kaznena politika

1 advdusan@yahoo.com

UVOD

Svesno izlaganje druge osobe neprijatnosti kao odgovor na ponašanje koje se smatra pogrešnim, definišemo kao kaznu (Vidanović, 2006). Kazna je jedan od centralnih pojmova u krivičnom pravu. Ova pravna grana u mnogim svetskim zakonodavstvima se naziva *kazneno pravo*. U krivičnom pravu, kazna predstavlja meru zaštite društva od kriminaliteta sa ciljem sprečavanja učinioca da i ubuduće vrši krivična dela, oduzimanjem ili ograničavanjem izvesnog prava koje pripada učiniocu krivičnog dela. Kaznu može izreći nadležni organ u slučajevima i pod uslovima određenim u zakonu (Čejović, 2006).

Kazna spada među najstarije pravne institute i napredovala je razvojem same pravne nauke. Na globalnom nivou kazneni sistem možemo podeliti na tri vremenska perioda, uzimajući u obzir vrste kazni, način njihovog izvršenja i shvatanje svrhe kažnjavanja. Prvi period započinje sa prvim društvenim organizovanjem i donošenjem prvih kaznenih normi i traje sve do novog veka. Karakterišu ga veoma okrutne i surove kazne, što je donekle i razumljivo pošto se polazi od toga da su u tom periodu odmazda i zastrašivanje predstavljali cilj kazne. Najčešći oblici kažnjavanja su bile telesne kazne, uključujući i smrtnu, zatim progonstvo iz zajednice, novčane kazne a izuzetno i zatvaranje, koje je imalo poseban cilj i primenjivalo se na neodređene kategorije lica. U novom veku se zadržava većina oblika kažnjavanja iz prethodnog perioda. Pojavom ranog kapitalizma se povećava kriminalitet u gradskim sredinama i javlja veliki broj prosjaka i skitnica, što je dovelo do podizanja popravilišta – radionica, kao i do robija na galijama. Nakon toga se pojavljuje kazna deportacije u kolonije sa prisilnim radom i ona postaje bitan oblik represije u kaznenoj politici, a uskoro započinje da se praktikuje i zatvor kao česta kazna. XVIII vek je poznat po započinjanju humanitarnih tendencija pružanja otpora varvarskim merama, suđenju vešticama, inkvizitorskom postupku i torturi, što je rezultiralo tek početkom XX veka reformama krivičnog zakonodavstva u mnogim zemljama. Ove reforme okarakterisali su procesi u kojima su kazne zatočenja, robije, prisilnog rada, deportacije, strogog zatvora i druge unifikovane u jednu jedinu kaznu lišenja slobode, zatim uvođenje raznih mera pomoću kojih se vrši restrikcija i supstituisanje kazne lišenja slobode kao što su mere bezbednosti,

vaspitne mere, sudske opomene, uslovne osude i definitivno ukidanje telesnih kazni (Milutinović, 1992). U evropskim nacionalnim zakonodavstvima „... telesne kazne u vidu mučenja potpuno su ukinute u periodu između 1830-1848. godine” (Bošković, 2000:46). Savremenu kaznenu politiku karakteriše ukidanje smrtne kazne u svim evropskim i pojedinim američkim državama krajem XX veka, kao i uvođenje novih kazni koje se izriču umesto kraćih kazni zatvora.

Kontinuirani razvoj kaznenog sistema u Srbiji se ogleda u bitnim promenama krivičnog zakonodavstva. U ovom radu izvršićemo empirijsko istraživanje kaznenih normi u Srbiji, koje ima za cilj da se komparativnim metodom ustanovi da li je domaći zakonodavac kroz vekove bio u skladu sa uporednopravnim kaznenim sistemima. Ovo ćemo utvrditi na taj način što ćemo odgovoriti na sledeća pitanja: 1) da li je srpski zakonodavac, kroz različite periode, propisivao iste oblike kažnjavanja koji su u tim periodima bili aktuelni u drugim državama? 2) kada je naše krivično zakonodavstvo u odnosu na uporedno pravo, učinilo reforme u pravcu humanizacije, po pitanju uvođenja drugih sankcija (osim kazne), ukidanja telesnih kazni i smrtne kazne? 3) da li je Srbija uskladila svoje norme u ovoj oblasti sa savremenom evropskom kaznenom politikom?

Srednjevekovna Srbija

Pre nastanka najvažnijeg srednjevekovnog pravnog spomenika, Dušanovog zakonika, u mladoj srpskoj državi najviše se primenjivala privatna reakcija za učinjeno krivično delo. Kao i u mnogim neuređenim društvima, krvna osveta je bila socijalno prihvatljiva odmazda prema učiniocu krivičnog dela. Upravo iz humanih razloga uveden je „... starodavni srpski običaj *vražde*, koja se sastojala u naplaćivanju jedne određene plate za ubistvo” (Taranovski, 1996: 360). Pregledom sadržine Dušanovog zakonika iz 1349. godine i Novela iz 1354. godine, Bubalo primećuje da su najviše zastupljene odredbe iz državnog, krivičnog i procesnog prava (Bubalo, 2010). U oblasti krivičnog prava, Dušanovo zakonodavstvo primenjivalo je surovi vizantijski sistem telesnih i smrtnih kazni (Solovjev, 1980). Detaljnom analizom teksta Zakonika može se ustanoviti da je zakonodavac imao širok dijapazon kazni: smrtna kazna, telesne kazne, kazna lišenja slobode, novčane kazne, kazne izgnanstva, konfiskacija imovine, kazna oduzimanja ča-

sti i dostojanstva, kao i kazne koje predstavljaju objedinjavanje dve ili više navedenih sankcija. Smrtna kazna je izvršavana vešanjem, spaljivanjem ili najčešće neodređenim načinom izvršenja sa istim ciljem „da se ubije”. Telesne kazne su bile najraznovrsnije, od različitih vrsta sakaćenja pa do batina. Svrha strogih telesnih kazni bila je da država pokaže svoju snagu i time sačuva društveni red. Novčane kazne su bile fiksno određene u novcu, ali i u drugim dobrima, kao što je stoka. Preostale navedene kazne su bile u ređoj primeni jer su činile ne tako ustaljenu praksu kao što je kazna lišenja slobode, a i zbog sve manje upotrebe pojedinih sankcija kao što je izgnanstvo, kojim se u ovom Zakoniku uglavnom kažnjavalo za jeres. Interesantna je kombinacija više kazni kao na primer kazna osmuđivanja (spaljivanja kose i brade) koja je pored očigledne telesne kazne, predstavljala i gubitak časti, tj. dostojanstva. Vredna je pomena i kazna žigosanja lica koje je osuđeno na izgnanstvo. Svrha je bila da se kažnjeni obeleži, ali i kazni. Za vreme turske vladavine, prestali su da važe svi propisi srednjevekovne srpske države. U datom periodu naš narod je bio pod jurisdikcijom osmanskog, tačnije šerijatskog prava. U vreme uvođenja turskih propisa, same kazne se nisu preterano razlikovale, međutim šerijatsko pravo nije doživelo reforme koje su se dogodile u novovekovnim evropskim zakonodavstvima (Jevtić, 2006)

Period od 1804. godine do Drugog svetskog rata

Od Prvog srpskog ustanka pa sve do kodifikacije nacionalnog krivičnog zakonodavstva 1860. godine, usvojen je veliki broj propisa koji su regulisali ovu materiju, prvo u oblastima oslobođenim od Otomanskog carstva, a od 1938. važe na teritoriji Kneževine Srbije. Kazne lišenja slobode su se postepeno uvodile, dok novčane kazne nisu bile u širokoj primeni te je telesna bila najzastupljenija kazna ovog perioda (Grubač, 2004).

Krivični propisi iz ovog perioda su kažnjavali pojedina ponašanja, inkriminišući samo neke od mnogobrojnih radnji određenih krivičnih dela. Ove norme izdavane su po potrebi, neplanirano i nisu imale nijedan sistem. Jedini pokušaji kodifikovanja bili su Zakon prote Mateje iz 1804. godine i Karađorđev zakonik iz 1807. godine. U Zakoniku prote Mateje ne pominje se kazna lišenja slobode, već samo „... smrtna ka-

zna (streljanje, nabijanje na kolac) i telesne kazne (batinjanje, trčanje kroz šibu i sl.)” (Živanović, 1937: 293). Karađorđev kriminalni zakonik predviđa i kaznu lišenja slobode pod nazivom „aps”, koji je izrican kao samostalna sankcija ili udruženo sa nekom drugom kaznom. Novčana kazna se javljala u dva oblika, kao globa i duplir. „Globu je plaćalo celo selo, a duplir je u sebi sadržavao veličinu štete i još toliko na ime kazne” (Konstantinović-Vilić i Kostić, 3/2005: 16).

Zbog umnožavanja krivičnih dela koja nisu mogla da se obuhvate pojedinačnim normama, na inicijativu kneza Aleksandra Karađorđevića, počinje rad na sačinjavanju kaznenog zakonika, koji stupa na snagu 1860. godine (Marković, 1905). U prvoj glavi Kaznenog zakonika Kneževine Srbije bilo je propisano 11 vrsta kazni: *smrt, robija, zatočeništvo, zatvor, lišenje zvanja, novčana kazna, boj (telesna kazna), oduzimanje građanske časti, oduzimanje neke stvari, zabrana rada izvesnih radnji i proterivanje*. Smrtna, telesna, novčana i kazne lišenja slobode ili časti su se izricale kao glavne kazne, dok su ostale mogle biti izrečene isključivo kao sporedne.

Smrtna kazna se izvršavala streljanjem, uz obavezu da se ubijeni odmah sahrani, čime se izbegavalo nepotrebno skrnavljenje leša i patnja ljudi bliskih osuđeniku. Kazna lišenja slobode se izvršavala u tri oblika. Robija je bila najteži oblik jer je pored samog zatvaranja osuđenik prinuđen na težak rad i nošenje okova oko nogu. Za razliku od robije, zatočeništvo je lišenje slobode bez dodatnih opterećenja (ove kazne su bile izricane od dve do dvadeset godina). Zatvor se primenjivao za lakša krivična dela i izvršavao se lišavanjem slobode uz rad. Osuđenik bi u kaznenoj ustanovi radio posao kojim se bavio i na slobodi. Kazna zatvora se izricala u trajanju od trideset dana do pet godina. Kazna lišenja zvanja značila bi da osuđeni gubi, to jest da ne može da dobije državnu službu u određenom vremenskom periodu, što bi bilo slično današnjim pravnim posledicama osude, samo se tada takva mera mogla izreći kao samostalna kazna. Novčana kazna se ne razlikuje puno od savremene. Kod telesnih kazni, koje su do tada bile najzastupljenije, zapažamo veliki napredak u smislu postojanja samo jedne kazne „*boj*”, koja podrazumeva udaranje štapom. Ova kazna se nije mogla izvršavati na javnom mestu, kao ni nad ženama i maloletnicima, a udaralo se isključivo po debelom mesu. Kazna gubitak časti podrazumeva oduzimanje prava na sva javna zvanja, poslove i poča-

sti, uključujući i biračku, sudsku i starateljsku sposobnost, kao i pravo na sticanje penzije i drugih javnih prihoda. Kazne oduzimanje neke stvari i zabrana izvesne radnje, ekvivalentne su savremenim merama bezbednosti oduzimanja predmeta, odnosno zabrani vršenja poziva, delatnosti i dužnosti. Kazna protera podrazumeva da se osuđeni ne sme pojavljivati u određenom mestu ili regionu, na izrečeni vremenski period (Kneževina Srbija, 1860). Iako ne poznaje institut mere bezbednosti, Kazneni zakonik Kneževine Srbije predstavlja veliki pomak u krivičnom pravu, prihvatanjem evropskih trendova tog perioda sa svim principima humanosti u kažnjavanju.

Stvaranjem nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a potom Jugoslavije, pristupilo se i izradi novog krivičnog zakonika, koji je usvojen 1929. godine. Novi Krivični zakonik je spadao među najmodernije krivične zakonike u Evropi. Izgrađen na modernijim idejama u odnosu na francuski, nemački i italijanski krivični zakonik, služio je za ugled svim zakonicima evropskog kontinenta (Petrović, 1929). Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine, poznao je i druge sankcije osim kazne. Uvedene su odredbe *mera bezbednosti* i *uslovna osuda*. Nekadašnje kazne proterivanja, zabrana vršenja poziva ili zanata i oduzimanje izvesnih predmeta, bile su svrstane u niz novih mera bezbednosti. Kazne su se delile na glavne i sporedne. Glavne kazne bile su: *smrtna*, *novčana* i *kazne lišenja slobode*, dok su sporedne kazne bile: *gubitak časnih prava* i *gubitak službe*. Važno je napomenuti da se *smrtna kazna* izvršavala vešanjem. Kod kazni lišenja slobode (robija i zatočenje), zatvorska kazna dobija dva nova oblika: *zatvor* i *strogi zatvor*. Ostale navedene kazne po svojoj prirodi ostaju nepromenjene (Živanović, 1930). Najvažnija novina u kaznenom sistemu svakako je bilo i konačno ukidanje telesnih kazni.

Jugoslavija posle Drugog svetskog rata

Po zavšetku Drugog svetskog rata pristupilo se izgradnji pravnog poretka u novoformiranoj državi, što je rezultiralo donošenjem opšteg dela krivičnog zakonika 1947. godine, koji je usvojen u skladu sa vremenom i novim državnim poretkom. Nije poznao mere bezbednosti, ali uvodi nove sankcije. Pored uslovne osude, moglo se sankcionisati maloletno lice (vaspitanje-popravnim merom) i neuračunljivo

lice (zdravstveno-zaštitnom merom). Zakonik propisuje čak 12 vrsta kazni. Pored do tada poznatih kazni (kazna smrti, lišenja slobode sa prinudnim radom i bez njega, gubitka građanskih prava, zabrane bavljenja određenim zanimanjem, proterivanja i novčane kazne), zakonik uvodi pet novih vrsta kazni: popravni rad, gubitak državljanstva, konfiskacija imovine, gubitak čina i popravlanje štete (FNRJ, 1947). Četiri godine mlađi zakonik ponovo uvodi institut *mere bezbednosti*, smanjuje broj kazni i delimično ih menja: kazne lišenja slobode ostaju *zatvor* i *strogi zatvor*; ograničavanje građanskih prava zamenjuje gubitak istih; kazna proterivanja uvrštena je u okviru mera bezbednosti, pod novim nazivom „*proterivanje iz zemlje*”; kazne *popravnog rada*, *gubitak državljanstva*, *gubitak čina* i *popravlanje štete* se brišu iz krivičnog zakonika (FNRJ, 1951). Novelama Krivičnog zakonika iz 1959. godine, znatno se smanjuje broj kazni u okviru tadašnjeg penalnog sistema, koji se zadržao do raspada državne zajednice Jugoslovena. On je obuhvatao kazne: *smrt*, *zatvor* i *strogi zatvor*, *konfiskacija imovine* i *novčana kazna* (FNRJ, 1959). Od izmena KZ iz 1959 pa do danas, važno je napomenuti nekoliko bitnih izmena. Najvažniju izmenu predstavlja ukidanje smrtne kazne, koja je prvo ukinuta u Saveznom Krivičnom zakoniku 1993. godine, a definitivno ukinuta u krivičnom zakonodavstvu Srbije 2002. godine. Kazna konfiskacije imovine je ukinuta 1990. godine u KZ SFRJ, ali je izmenama i dopunama KZ SRJ 2003. godine bila vraćena u naše krivično zakonodavstvo. Međutim, opšteprihvaćeno je u krivično-pravnoj teoriji da je ova kazna neopravdana iz brojnih razloga, pa ju je KZ Republike Srbije i ukinuo. Kazna lišenja slobode je postala jedinstvena, odnosno postoji samo kazna zatvora kao jedinstvena kazna (Stojanović, 2009).

Pozitivno zakonodavstvo

Aktuelni Krivični zakonik predviđa i dve nove, alternativne kazne, tako da sada imamo sistem sa četiri predviđene kazne: kazna zatvora, novčana kazna, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole. Ostalo se pri stavu da je opravdano predvideti samo jednu kaznu lišenja slobode. Međutim, uvođenjem „kazne zatvora u vremenskom trajanju od 30 do 40 godina, zbog različitog trajanja i različitih zakonskih režima tih kazni, možemo reći da suštinski (ali ne i formal-

no) KZ poznaje dve vrste lišenja slobode...” (Stojanović, 2009:183), a novim rešenjima Zakona o izmenama i dopunama KZ iz 2009. i 2012. godine, uvodi se i treći oblik izvršenja lišenja slobode, putem takozvanog kućnog zatvora. Naime, uvedena je mogućnost da osuđenom na kaznu zatvora do jedne godine, sud može odrediti da se kazna izvršava na taj način što osuđeni ne sme napuštati prostorije u kojima stanuje ukoliko se, s obzirom na ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo držanje posle učinjenog dela, stepen krivice i druge okolnosti pod kojima je delo učinio, može očekivati da će se i na taj način ostvariti svrha kažnjavanja (Stojanović i Kolarić, 2012).

Dve nove kazne, rad u javnom interesu i kazna oduzimanja vozačke dozvole su uvedene kao alternativa kazni zatvora. Rad u javnom interesu se uspešno primenjuje u većini evropskih zemalja, dok je kazna oduzimanja vozačke dozvole uvedena i pored mere bezbednosti koja ima istu sadržinu, samo što se propisuje u različitim uslovima i ima potpuno drugačiju svrhu (Stojanović, 2009).

Humanizacija i trendovi u kažnjavanju

U vreme prvih važnih reformi penalnog sistema u Evropi, krajem XVIII veka, srpski narod nije imao suverenitet nad svojom teritorijom, pa samim tim ni mogućnost vršenja zakonodavne vlasti. Dve najbitnije odlike ovog perioda u sferi kriminalne politike bile su: zastupanje humanitarnih principa i promena svesti po pitanju svrhe kazne.

Načelo humanosti predstavlja jedan od osnovnih principa krivičnog prava. Pod ovim načelom, najčešće podrazumevamo da krivične sankcije, u odnosu na učinioca treba da budu što humanije, a da se ne ugroze prava oštećenog. Krivične sankcije, naročito kazna, su nužno nehumane i nužno sadrže određeno zlo. Zbog toga načelo humanosti u krivičnom pravu treba shvatiti kao težnju da se izbegne nepotrebna nehumanost (Stojanović, 2010).

Kazna kao represivna mera je neophodna, obzirom da obavlja bitnu funkciju u društvu time što štiti najvažnija ljudska dobra i suzbija kriminalitet kao opšteopasnu društvenu pojavu. U krivično-pravnoj teoriji postoje dve ideje svrhe kažnjavanja: *retribucija*, odnosno odmazda za učinjeno zlo i *prevencija* (suzbijanje kriminaliteta). Humani-

stički pristup preovladava u savremenim krivičnim zakonodavstvima i u savremenom svetu je napuštena ideja o kazni kao osveti.

U savremenom dobu naznačajnije zakonodavne promene u domenu kaznene politike predstavljaju trendovi ukidanja smrtne kazne i zamena kraćih kazni zatvora drugim, alternativnim sankcijama. Kazna je samo jedna od krivičnih sankcija, koja svakako predstavlja najstroži oblik krivično pravnog reagovanja, a ukidanjem smrtne kazne, zatvor postaje najteži oblik kazne. Iz tih razloga: „...primetna je tendencija šire primene alternativnih sankcija i mera za određene kategorije prestupnika, sa ciljem rasterećenja i smanjenja troškova kaznenih sistema, otklanjanja štetnih posledica kazne zatvora i smanjenja povrata” (Vasiljević-Prodanović, 3/2012: 484). Alternativne kazne mogu biti: „...*društveno koristan rad* (community service), sankcija koju u određenom vidu predviđa i naš zakonodavac, *rad u javnom interesu ili pritvor uz elektronski nadzor*” (Kandić-Popović, 2007: 163). Neki autori smatraju da je primena elektronskog, naročito video-nadzora u reagovanju na kriminal kao „...mesto susretanja stare i nove penologije” (Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović, 2/2012: 326).

Decenijama, u teoriji postoje mnogobrojne primedbe na kaznu lišenja slobode. Na Petom kongresu Ujedinjenih Nacija, državama članicama date su preporuke za prevenciju kriminaliteta i postupanje sa prestupnicima, sa ciljem smanjivanja izricanja kratkih kazni lišenja slobode kroz primenu alternativnih oblika prema osuđenim licima koji ne moraju biti zatvoreni (Jakšić i Panić, 2003). Kazna zatvora nikada ne može biti supstituisana u potpunosti jer će uvek biti krivičnih dela i njihovih učinilaca u pogledu kojih je najadekvatnija krivična sankcija kazna zatvora (Škulić, 2009). U raznim zakonodavstvima i u naučnim radovima, navode se alternativne sankcije kao što su: *uslovna osuda, rad u korist zajednice, ambulantni tretman prestupnika na slobodi, razne vrste sudske opomene, proglašenje krivim bez primene kazne, novčana kazna, naknada štete* i druge. Jasno je da alternativne sankcije ne mogu potpuno zameniti kaznu zatvora, ali njihove nesumnjive prednosti u odnosu na ovu kaznu pružaju osnov za verovanje da će se njihova primena širiti (Ignjatović, 1996).

Sudska praksa Republike Srbije još uvek ne primenjuje alternativne kazne u meri u kojoj to rade evropski sudovi, odnosno, osnovu našeg kaznenog sistema i dalje predstavlja kazna zatvora. Novčana

kazna je, na primer, u evropskim zemljama jedna od najčešće primenjivanih krivičnih sankcija, tj. na nju se više ne gleda samo kao na alternativu kratkotrajnim kaznama lišenja slobode (Stojanović i Kolarić 2010).

ZAKLJUČAK

Kazneni sistemi su se, uglavnom, razvijali uporedo sa razvojem civilizacije. Prvi srpski pravni spomenik, Dušanov zakonik, je bio u potpunosti u skladu sa kaznenom politikom svoga vremena. Kazne su bile surove i okrutne a njihova svrha je bila retribucija. Međutim, viševjekovni diskontinuitet srpske državnosti doveo je mladu srpsku državu devetnaestog veka u nezavidan položaj. Ukidanjem šerijatskog prava i donošenjem sasvim novih kontinentalnopravnih propisa Srbija brzo prihvata evropske zakonodavne trendove. Dobar reprezent za potvrdu ovakvog stava predstavlja Zakon o ukidanju telesne kazne iz 1873. godine koji je za tadašnje uslove bio neznatno mlađi od evropskih normi koje su predvidele ukidanje ovog vida kažnjavanja. Moramo napomenuti da je to bio izuzetan napredak s obzirom da su u novoformiranoj državi zatvori tek započinjali da se izgrađuju a novčane kazne nisu bile u širokoj primeni zbog oskudice novca u siromašnom društvu. „Telesna kazna je u tim okolnostima predstavljala izlaz pa je bila predviđena za sve vrste krivičnih dela, kako za najlakša, tako i za najteža, uz neku drugu kaznu ili samostalno” (Grubač, 2004:55). Već naredna domaća kodifikacija krivičnog prava iz 1929. godine predstavlja jedan od najnaprednijih krivičnih zakonika svoga vremena i među prvima u Evropi poznaje institute mera bezbednosti i uslovne osude. Naše pravo nikada nije poznavalo kaznu deportacije, iz opravdanih razloga, zato što je to bio vid represivne politike isključivo imperijalističkih zemalja, što Srbija svakako nije bila.

U savremenom kaznenom sistemu naše zemlje najvažniji momenat čini ukidanje smrtne kazne 1993. godine, Saveznim zakonom, što je potvrdio KZ Republike Srbije 2002. godine. Ovaj čin je bio produkt kampanje međunarodne zajednice protiv smrtne kazne koja je kao ishod imala ukidanje kazne smrti u svim evropskim državama krajem XX i na samom početku XXI veka. Zbog egzistiranja ovog oblika

kažnjavanja u SAD, Kini i mnogim zemljama trećeg sveta, Generalna Skupština Organizacije ujedinjenih nacija je dva puta reagovala izglasavanjem Moratorijuma UN na smrtnu kaznu, 2007. i 2012. godine (United Nations, 2013).

U skladu sa aktuelnim trendovima u evropskim krivičnim zakonodavstvima po pitanju uvođenja novih sankcija koje su u funkciji alternativnih mera kazni lišenja slobode, Srbija u poslednjoj deceniji uvodi dve nove kazne: rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole, sa tendencijom da ih bude još više, s obzirom da je uveden i način izvršenja kazne zatvora u prostorijama stanovanja sa elektronskim nadzorom.

Možemo konstatovati da je Srbija sve vreme svoje državnosti, od srednjeg veka pa sve do danas imala kontinuitet razvoja kaznenog sistema paralelno sa njegovim razvojem, pre svega u Evropi. Ovo možemo tvrditi imajući u vidu oblike kažnjavanja kroz različite periode, a pre svega vremensko podudaranje najbitnijih reformi koje su sprovedene u ovoj oblasti. To se pre svega odnosi na ukidanje telesnih i smrtnih kazni, uvođenje novih sankcija početkom XX veka i novih kazni koje predstavljaju alternativne mere umesto kratkih kazni zatvora.

LITERATURA

1. Bošković, M. (2000). *Osnovi penologije* (46). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
2. Bubalo, Đ. (2010). *Dušanov zakonik* (18). Beograd: Zavod za udžbenike.
3. Čejović, B. (2006). *Krivično pravo – opšti i posebni deo* (str. 319-320). Beograd: Dosije.
4. FNRJ (1947). *Krivični zakonik opšti deo*. Službeni list FNRJ. br. 106/III
5. FNRJ (1951). *Krivični zakonik opšti deo*. Službeni list FNRJ. br. 13/VII.
6. FNRJ (1959). *Zakon o izmenama i dopunama krivičnog zakonika*. Službeni list FNRJ. br. 30/XV.
7. Grubač, M. (2004). *Telesna kazna u Srbiji od Prvog srpskog ustanka do njenog ukidanja* (55). Beograd: Službeni glasnik.
8. Ignjatović, Đ. (1996). Savremeni oblici zamene kazne zatvora. *Pravni život: časopis za pravnu teoriju i praksu*, 9, 413-431.

9. Jakšić, D., Panić, N. (2003). Karakteristike i problemi u izvršenju kratke kazne zatvora. *Strategija državnog reagovanja protiv kriminala*. 537-547.
10. Jevtić, M. (2006). Islamsko – osmansko državno pravo u Srbiji. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 120, 271-285.
11. Kandić-Popović, Z. (2007). *Krivično pravo – opšti deo* (163). Beograd: CIDD.
12. Kneževina Srbija (1860). *Kazniteljni zakonik za Knjažestvo Srbiju* (čl. 1-40). Beograd: Praviteljstvena pečatna.
13. Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M. (2005). Vrste kazni i oblici kažnjavanja u Srbiji do kraja drugog svetskog rata. *Peščanik: časopis za istoriografiju, arhivistiku i humanističke nauke*, 3, 13-23.
14. Kovačević-Lepojević, M., Žunić- Pavlović, V. (2012). Primena video-nadzora u kontroli kriminala. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 2, 325-345.
15. Marković, B. (1905). Istorija kaznenog zakonika. *Polijski glasnik*, 1-2, 5-7.
16. Milutinović, M. (1992). *Penologija* (str. 11-25). Beograd: Savremena administracija.
17. Petrović, B. (1929). Novi Krivični Zakonik za Kraljevinu Jugoslaviju i ideje trodeobnog (tripartitnog) sistema u nauci Krivičnog Prava. *Branich*, 114-118.
18. Škulić, M. (2009). Alternativne krivične sankcije – pojam, mogućnosti i perspective. *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije*, 20-58.
19. Solovjev, A. (1980). *Zakonik cara Stefana Dušana 1349. i 1354. godine* (13). Beograd: SANU.
20. Stojanović, Z. (2009). *Komentar Krivičnog zakonika* (str. 179-184). Beograd: Službeni glasnik.
21. Stojanović, Z. (2010). *Krivično pravo – opšti deo* (str. 25-26). Beograd: Pravna knjiga.
22. Stojanović, Z., Kolarić, D. (2010). *Krivičnopravno reagovanje na teške oblike kriminaliteta* (55). Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

23. Stojanović, Z., Kolarić, D. (2012). Nova rešenja u krivičnom zakoniku Republike Srbije. *Bezbednost*, 3, 7-33.
24. Taranovski, T. (1996). *Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi* (348-365). Beograd: Službeni list SRJ.
25. United nations. (2013). *UN chief reaffirms call for moratorium on death penalty*. Retrieved, Sep. 15, 2013 from <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=44217&Cr=death+penalty&Cr1>
26. Vasiljević-Prodanović, D. (2012). Reintegrativno posramljivanje: neformalno sredstvo formalne socijalne kontrole kriminaliteta. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 3, 483-502.
27. Vidanović, I. (2006). *Rečnik socijalnog rada* (138). Beograd: Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Srbije.
28. Živanović, T. (1930). *Krivični zakonik i Zakonik o sudskom krivičnom postupku s kratkim objašnjenjem* (str. 41-63). Beograd: Gundulić.
29. Živanović, T. (1937). *Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije* (293). Beograd: Gundulić.

THE DEVELOPMENT OF THE PENAL SYSTEM IN SERBIAN CRIMINAL LAW

Dušan Jakšić*, Dragomir Davidović**
*Legal Aid Center, Belgrade**
*Dr Laza Lazarević Psychiatric Hospital, Belgrade***

Summary

The continuous development of the penal system in Serbia is reflected in significant changes within the criminal legislative solutions. The most important legal document of the medieval Serbia, "Dušan's Code" was characterized by harsh corporal and death punishments taken from the Byzantine law. During the Ottoman period "Dušan's Code" was no longer in use, and with the beginning of the First Serbian Uprising, the adoption of individual legislations began. The Criminal Code of the Principality of Serbia, adopted in 1860, introduced a novelty of major and minor penalties, including, most importantly, several types of detention. The Criminal Code of the Kingdom of Yugoslavia was adopted in 1929 and it predicted different types of sanctions other than fines. The main feature of the Criminal Code of the Kingdom of Yugoslavia was permanent abolition of the corporal punishment. After the Second World War, the newly formed government adopted new criminal codes and new forms of punishment, which remained unchanged from the Novel in 1959 up until the dissolution of the SFRY. Contemporary criminal legislation of the Republic of Serbia is characterized by the abolition of the death penalty, seizure of property and the introduction of new penalties, which should, instead of short prison sentences, serve as an alternative. Throughout its statehood, from the Middle Ages up until today, Serbia has always had a continuity of the penal system development parallel with its development, primarily in Europe.

Key words: penalties, criminal code, penal policy

Primljeno: 29.7.2013.

Prihvaćeno: 15.9.2013.